

To Talk and to Talkback

ניתוח הרטוריקה של השיחת-תגובה (talkback) בעיתונות המקוונת

איילת כהן, מוטי ניהר

מבוא

אנחנו נמצאים בעיצומה של מהפכת הפס הרחב. עדיין מוקדם לסכם מהפכה זו, אך בעצמתה היא נדמית למהפכת הטלוויזיה והרדיו. סקר משנת 2005 שערך מכון נטוויז'ן לחקר האינטרנט של אוניברסיטת תל-אביב על הרגלי השימוש של הישראלים באינטרנט, גילה כי באינטרנט נעלם למעשה החיגוג דרך קו הטלפון. מהסקר עולה כי 58% מאזרחי ישראל מחוברים לאינטרנט בביתם, וכמעט כולם (90%) מחוברים באמצעות אינטרנט מהיר.¹ לשם השוואה, ב-2003 היו רק 48% מכלל אזרחי ישראל מחוברים לאינטרנט מביתם, ורק 61% מהם היו מחוברים באמצעות אינטרנט מהיר. כלומר, יותר ויותר אנשים מחוברים און-ליין לרשת שעות רבות ביממה ומתעדכנים בידיעות חדשותיות במהלך יום עבודתם במשרד או בבית. ידיעות אלו בדפוס, בקול, בתמונה ובוידאו המגיעות לאזרח במהירות, הן היסוד של המהפכה המקוונת המנהלת דיאלוג או דו-קרב עם העיתונות הכתובה הקונוונציונלית. בד בבד עם השיפור האדיר במהירות העברת המידע, באיכות תשתית האינטרנט וביכולת של המחשב הביתי

* כל אתרי האינטרנט המופיעים במאמר זה אוחרו לאחרונה ביוני 2007.

1 לסקר המלא ראו www.niis-tau.org.il/home_item.aspx?id=3

להתמודד עם כמות נתונים אדירה, שופרה גם האינטראקטיביות (הידודיות) בין משתמש הקצה, הקורא בביתו או במשרדו, לבין מערכת החדשות. מתקשורת חד-כיוונית כמעט לחלוטין שמציעה העיתונות הכתובה הקונוונציונלית (חוץ מהדהוד מוגבל ב'מכתבים למערכת') או תכניות המאזינים ברדיו ('יש עם מי לדבר' לדוגמה. על כך ראו הכהן, 2003; Katriel, 2004) אנו עוברים למערכת מובנית שבה כל קורא באינטרנט יכול לשלוח תגובה לידיעה או למאמר שהוא קורא בלי להשקיע מאמץ רב, בלי הצורך לחייג, להמתין, לזכות לאישור ההפקה (או מערכת העיתון שצריכה לבחור מכתבים ספורים מתוך עשרות), ולעתים הוא אף זוכה לתגובה של קוראים אחרים.

כלומר, האינטרנט מביא ממדים חדשים לשיח-תגובה (talkback) - גם מבחינת מספר התגובות (כשלא עומדת מגבלת הזמן והמקום של העיתונות הממוסדת), גם מבחינת אופני התגובה (למרות הצנזורה עדיין מתפרסמות תגובות בוטות ביותר) וגם מבחינת אפשרויות הדיאלוג בין הקוראים-כותבים המתאפשר במדיום.

מחקר התקשורת מציע כמה נקודות מבט עיקריות לדיון בתופעת השיח-תגובה:

1. ניתוח תפיסת התופעה בארגון. מהם השיקולים המנחים את הארגון? אילו ידיעות חדשותיות ומאמרים ייפתחו לתגובות הקוראים, ואילו לא? האם לצנזר, ואיך לצנזר הודעות פוגעניות? מי קובע מהי הודעה פוגענית? וכדומה.²

2. ניתוח הקוראים-כותבים. מיהם המגיבים? עד כמה התגובות אותנטיות (שמה עומדים אינטרסים כלכליים או פוליטיים-ממוסדים מאחורי התגובות)? מהם דפוסי התגובה האופייניים של כותבים? וכדומה.

2 על כך ראו גם הכת, 2003: www.isoc.org.il/magazine/magazine4_3.html בעניין הצנזורה ראו ריאיון עם עורך ynet יון פדר, ובו הוא מספר שהוא מסנן מחצית מהתגובות המתקבלות במערכת. גם באלה שכן מתפרסמות אפשר לזהות בקלות שפה בוטה ולשון משתלחת:
www.themarket.com/tmc/article.jhtml?log=tag&ElementId=skira20060909_760371

3. ניתוח הטקסט. מה מייחד שיחתגובה באינטרנט בכלל ובתוך ההקשר הישראלי בפרט?

מאמר זה מתמקד בעיקר בנקודות המבט השנייה והשלישית ומנסה להציע כלי לאפיון הרטוריקה של שיחתגובה (talkback) ולניתוחה, וזאת - מתוך תפיסה הרואה בשיחתגובה זירה מרתקת המזמינה ניסיון לתהות על היחס שבין הידיעה העיתונאית לבין התגובות. ניתוח מן הבחינה התאורטית מציע ניתוח כזה שמול רכיבי הרטוריקה האריסטוטלית הקלסית (אריסטו, 2002) - הלוגוס (צד ההיגיון), הפתוס (צד הרגש) והאתוס (מעמדו של הדובר ואמינותו) - נוצרת רטוריקת נגד (counter-rhetoric) שנכנה בשם אנטי-לוגוס, אנטי-פתוס ואנטי-אתוס, המתמודדת עם טיעוני כתב העיתונות המקוונת או עם אחד המגיבים הקודמים. עניין זה בולט במיוחד בהקשר של אופני השיח הישראלי ('דוגריות', 'לרדת כאסח' כפי שמגדירה כתריאל, 1999) ובהקשר הפוליטי הטעון והאליים. בין אלו מתבלט השיחתגובה באינטרנט כדפוס שיח שעיקרו נטול אפשרות קידום או פיוס, שיח מתלהם ואלים במיוחד.

אופי השיח בעיתונות המקוונת מאפשר להצביע על רב-שיח המחקה את דפוס השיח פנים אל פנים, על המיזוגים והזליגות הפועלים בין סוגי ההתייחסויות כשהן מופיעות בזו אחר זו על המסך. זוהי מעין שיחה מתמשכת, שיחה בעל פה-בכתב, המתמקדת בכל פעם בטיעון אחר. ענייננו הוא ברצף המתמשך של התגובות, על הצדדים התוכניים והגרפיים שלו. בתוך כך בולטת הנראות של רכיבי שיח טבעי: שינויים תכופים של משלבים, שגיאות כתיב ותגובות המכילות רבים מן הרכיבים האלה: התחכמות, זלזול באחר (וחוצפה), נאצות, רגשיות ואלים בלתי מרוסנת.

זאת ועוד: לכתובה באינטרנט, בדומה לטקסטים אחרים במדיה, יש מופע חזותי מובהק, קרי אין היא טקסט כתוב, אלא מופע חיצוני שבו כותרת תגובה רודפת כותרת תגובה, כשבצדה פרסומת, תמונות וקישורים לחומרים אחרים (קטעי וידאו, אתר הבית של העיתון המקוון וכדומה). בדרך זו המגיב מנהל דיאלוג לא רק עם הכתבה שאליה הוא מתייחס, אלא גם עם האקטואליה באופן כללי, עם ההקשר הישראלי הרחב ועם ההשתקפות של האירועים בתקשורת, וכן עם המסגרת ההגמונית (הפוליטית, הכלכלית, התקשורתית, האפנתית) שמייצג העמוד בכללו. בנקודות אלו ניגע רק בקצרה, ומכל מקום, כיוונים אלו משמשים אפשרויות לניתוח השדה בעתיד.

מאמר זה יתמקד ברכיב המילולי של הטקסט ויעסוק ברטוריקת שיח־תגובה של מקרה אחד: מאמר העוסק ב'התנתקות' הישראלית מרצועת עזה (יולי-אוגוסט 2005), כפי שעלה בעיתונות המקוונת. התבוננות זו תשמש מצע לבחינת תפקידו בשיח הציבורי ולניתוח חברתי-תרבותי של ההקשר הישראלי בן הזמן.

תופעת השיח־תגובה היא תופעה עולמית, והיא משותפת לארגוני מדיה רבים שאינם נרתעים מ'משפט השדה' של הקוראים. כמעט תמיד מפעילים מערכת סינון (צנזורה), אך מאופי התגובות ב־talkback sphere הישראלי מתברר כי גם לאחר הסינון עולות תגובות אלימות ובוטות ביותר. בארגוני תקשורת רבים ויתרו בשל כך על מערכת התגובה, ובאחרים מאפשרים תגובה רק לאחר שהמגיב נרשם במערכת הארגון.

אפשרות זו להשיב למחבר המאמר משכללת את סגנון הכתיבה המתפתח באינטרנט ויוצרת יש מאין כללים לסוגה מובהקת חדשה, המתאפיינת בחוסר הייררכייה, בספונטניות, בשימוש בסימנים גרפיים ובשגיאות כתיב וסגנון.

הרקע התאורטי

שיח־תגובה – מאפיינים כלליים

שיח־תגובה הוא פורום תגובה חד־פעמי לכתבות עיתונאיות במרחב הווירטואלי, מעין הכלאה בין צ'ט לבין פורום, המופיע על פי רוב בסופה של הכתבה ובסמוך אליה. הצמדת המשוב לעיתונות הווירטואלית מכוננת מרכז של שיח ציבורי ברשת, שיוקרתו נובעת מזיהויו עם ארגונים כלכליים מרכזיים או עם מקורות מידע חוץ־ווירטואליים בעלי מוניטין, כגון חברות מחשבים ועיתונות ארצית. השיח־תגובה מסתמן כמרחב ציבורי חברתי חשוב וכערוץ לקידום תנועה של רעיונות בין המרכז החברתי לבין השוליים. ערוץ זה מאפשר לרבים באוכלוסייה להביע את דעתם בזירה הציבורית ואף ליצור קבוצות לחץ ולשמש מקור להערכה של עמדות מגוונות. יתרונו בפעילות החופשית יחסית של המשתתפים אל מול המערכת הממוסדת הפרופסיונלית של העיתונות.

Dahlberg (2001) הדן בפרקטיקות של דמוקרטיה ברשת, טוען כי המעורבות הפוליטית והנגישות למידע על אודות פעילות חברתית ואזרחית מגוונת מובילות בהדרגה להגדרה מתחדשת של פעילות כזאת (וראו גם

(Keskinen, 1999). הפרקטיקה האזרחית (להיות אזרח) מצטיירת כפעילות אינדיבידואלית, אינטימית וחשכנית יותר מפעילות קולקטיבית ופוליטית. היא מתמקדת יותר בצרכיו של היחיד וביכולתו לספק את צרכיו שלו בזירה הציבורית. מכאן גם התאמתו של השיח־תגובה לחברה העכשווית (Schumpeter, 1976; Dietz, 1992).

בדומה לנתונים עולמיים, על פי נתוני מכון הרצוג באוניברסיטת תל־אביב משנת 2003, 'צרכן החדשות הממוצע, שאינו צורך עיתונות מודפסת אך קורא עיתונות מקוונת, הוא צעיר יותר, משכיל יותר וחילוני יותר, כלומר [...] מדובר בפלח של האוכלוסייה הדומה ברבים ממאפייניו לציבור העיתונאים עצמו ולקהל היעד המדומיין שלה'. מכאן החשיבות הגדולה שמייחסים עורכי העיתונים והעיתונאים עצמם לעיתונות המקוונת המשמשת תחליף לעיתונות הכתובה (ליביו, 2004).

שיח־תגובה מוכר מהופעותיו במדיה אחרים: במדורי המכתבים למערכת ובשיחות עם מאזינים ברדיו. בשני המקרים מדובר בתגובות העוברות סינון, תיווך או הנחיה. לעומת זאת מסגרות התיווך בשיח־תגובה באינטרנט מינימליות, והן נטולות כמעט כל הנחיה חיצונית.³ אמנם לפעמים מערכת העיתון האלקטרוני מפעילה מערכות בקרה וסינון, אך מעטים הם המקרים שבהם מיושמות מערכות אלה בפועל. עם זאת יש כותבים הבוחרים שלא להיות חשופים למשפט ההמון. זכות זו שמורה בדרך כלל לעיתונאים בכירים בלבד.⁴

היעדר התיווך המנחה מחזק את הממדים הספונטניים והאנונימיים ומגביר את ההנאה מעצם האינטראקטיביות בשימוש חופשי בשפה ובסגנון. Nerone and Barnhurst (2001) מציעים לראות כיצד הכוח עובר לידי הקורא, העיצוב ברשת משטיח את ההייררכייה של העמוד הראשון, והדיקטטורה של העורך מתחלפת ברודנות של העכבר בידי הקורא.

3 על שיח־תגובה ברדיו ראו הכהן, 2003; הנ"ל [בהכנה]; Hartley, 2000; Hutchby, 1996.
על הקישורים והזיקות בין שיח־תגובה, פרסום ועיתונות ראו Turner, 2000.

4 כך המקרה של בן כספית. ראו שנבל, 2005.

השיח־תגובה כמרחב ציבורי

על פי הגדרתו של הברמס (Habermas, 1989), המרחב הציבורי הוא 'מרחב־ביניים בין המדינה לבין החברה האזרחית, מרחב (שאינו בהכרח פיזי) שבו מושעים זמנית הבדלי כוח וסטטוס. במרחב זה נמצא עקרונית כל אדם במעמד שווה, והוא מודע היטב לזכאותו להשתמש בתבונתו לשם ביקורת על כל נושא בעל עניין ציבורי' (ורמן, 1997: 35). במרחב זה רשאי כל אדם להביע את עמדותיו, את שאיפותיו ואת צרכיו. כל אחד ואחד רשאי לשוחח ולהשתתף בשיח; לכולם הזכות לשאול, להעלות שאלה נגד כל טיעון המועלה בשיח (ביקורתיות) ולטעון טענה ככל העולה על הדעת. העיקרון האחרון חשוב ובעייתי במיוחד כשמדובר בשיח־תגובה: אי־אפשר למנוע מן המשתתפים לממש את זכויותיהם בכפייה חיצונית או פנימית. נשאלת השאלה אם זירת השיח־תגובה באינטרנט היא מרחב ציבורי העונה לתפיסתו של הברמס. Kellner (1999) מתייחס בחיוב לחשיבותה של הרשת כזירה ציבורית, ואילו Poster (1997) למשל מתנגד בתוקף לטענה שהרשת יכולה לשמש מרחב כזה, מאחר שאין בה אפשרות למפגש בלתי אמצעי בין המשתתפים, מפגש העשוי להוביל לביקורת ולפעולה. כיוון שמדובר במפגש שאינו ישיר, אמצעי, המעוגן כולו במילה הכתובה (אין שפת גוף או אינטונציה), נותר אפוא הדיון במערכת המילולית (הרטוריקה ומאפייניה: ספונטניות, שגיאות כתיב, הכסות האנונימית וכדומה) ובמערכת החלופית למערכת הפרה־מילולית (סימנים גרפיים לציון טונציה, איקונים, חיתוך טורים, אותיות מודגשות). יתרונה של התקשורת באינטרנט ימצא גם ביכולת ליצור קהילות קטנות, גם אם קהילות לרגע, העוסקות בנושא משותף (Tehrani, 1990: 253-256). קהילות אלה מאמצות לעצמן לא פעם מאפיינים לשוניים ותרבותיים שניכרת בהם שפה מכוונת של מסגרות־על, כרשת עצמה וכמסגרות לאום שונות, וכך אפשר לראותן כגרסה אינטרנטית של קהילות מדומיינות (Anderson, 1983) או אולי קהילות מדומיינות אד הוק. במסגרת הטוקבק אפשר לראות כינויים קבועים החוזרים בתגובות לידיעות שונות זו מזו. המגיבים מוצאים עניין בדיאלוג, בשיח הפעיל, וזוכים לתגובות לזהותם הקבועה או הארעית, במעטה הנוח של ההופעה האנונימית. על עניין זה מצביע גם Thumber (2001), המתיחס לאפשרויות הפרשנויות החדשות שמציעים העיתונים המקוונים לקוראיהם.

Bakardjieva and Smith (2001) מצביעים על דרכים שהגולשים פועלים בהן כדמויות פעילות ומשמעותיות בעיצוב החברתי של טכנולוגיית תקשורת חדשה. בעקבות De Certeau (1984) הם דנים בפרקטיקות היום יומיות של 'האדם מן השורה', שאינו איש מקצוע בתחום המחשבים, ובמקומו המשמעותי של הגולש כפעיל חברתי, כמעצב תרבות וכמי שמנהל משא ומתן מורכב על זהותו, המתכווננת כשילוב בין תפיסה עצמית אינדיבידואלית לבין הזהות שכופה עליו (או מעניקה לו) הרשת במהלך הגלישה (Feenberg, 1991, 1999).

מחקרם של Bakardjieva and Smith (2001) עוסק באופן שהגולשים משלבים את המחשב בסביבתם הביתית (וראו Silverstone, 1994) ומאמץ את המונח little behavioral genres שטבע Voloshinov (1973), לדיון בפרשנות התרבותית שמעניקים הגולשים למקומה של הרשת בפעילותם היום יומית. לכך אפשר לצרף את הבחנתו של Schroder (1988), הזן בממד המשחקי שמעניקות קהילות קוראים לעיבוד וליצירת הטקסט החזותי-מילולי של האינטרנט. יצירה רטורית פעילה בשיח-תגובה, מעירים Schutz ו-Luckmann (1973), עשויה לסייע לגולשים להבהיר לעצמם התלבטויות חברתיות ופוליטיות מתוך פעילות שהם מקיימים מביתם, וכך לזכות בהרגשת ארגון ושליטה לגבי התלבטויות כאלה. לכך אנו מציעים לצרף את טענתם של Wilson, Hamzah, and Khattab (2003), הרואים בגלישה פעולה המבנה זהות תרבותית וכוח באמצעות התיארוך המורכב של הטקסט המופיע על המרקע ומשלב רכיבים אינפורמטיביים ופרסומיים. הסוגה הייחודית של התגובות, על התלהמותן, נתפסת במאמר זה כבעלת יתרונות: הידיעה שאפשר להגיב ללא סינון, בספונטניות, באופן ראשוני וגולמי, לערוך קריאות-נגד בלי להרגיש בקיומה של יד מתווכת ושל הנחיה מודרכת-אידאולוגיה, מעניקה לתגובות את מהותן כפעולה תרבותית ראשונית, המייצגת תופעות וחיידושים בתחומי הלשון והחברה כאחת.

הרטוריקה כפעולה תרבותית חברתית

הרטוריקה ממקדת את המבט בלשון. ראשיתה בסירקוז שבסיציליה במאה החמישית לפני הספירה, שם פותחה ככלי לשימוש בבתי המשפט כדי לזכות בתביעות רכוש. צר המקום לפרט את התפתחותה; רק נציין כי בעיני אפלטון נתפסה הרטוריקה באופן שלילי ככלי של גנבת דעת, כיכולת לשכנע בדבר ובהיפוכו ולהפעיל מניפולציות על הציבור.

אריסטו, בחיבורו 'רטוריקה', מציג את אמנות הנאום באור חיובי יותר ובוחר להעמידה ככלי חשוב וכשיטה לשכנוע בדמוקרטיה. לפי אריסטו, הלוגיקה הרטורית קובעת לא רק את הדרך לטיפול הישיר בנושא העומד לדיון; היא קובעת גם את התהליכים ההכרתיים שאליהם כפופים הן תדמיתו של הדובר והן תגובותיו הרגשיות של הקהל, ועל כן, בנוסף על עיצובו של הצד הנושאי של הנאום, הלוגוס שלו, הם גם קובעים בעיצובו של הצד האתי והפתטי שלו (אריסטו, 2002).

כפי שאומר אריסטו:

הואיל והרטוריקה מכוונת להכרעה כלשהי - חייב הדובר לדאוג לא רק לביסוסו ואמינותו של הטיעון, אלא גם לאופן שבו יוצג הוא עצמו ולעמדה שאליה יובא השופט (שם, II, א).

ניתוח הרטוריקה מושתת אפוא על שלושה רכיבים: הצד התוכני (הלוגוס), הצד הרגשי (הפתוס) ומעמד הדובר ואמינותו (האתוס). שלושת אלו באים לידי ביטוי בניתוח שאנו מציעים לטקסט החדשותי ובשיחת-תגובה אליו. בהתייחסו להבדל בין הדיאלקטיקה לבין הרטוריקה (שיח השכנוע) קובע אריסטו כי השכנוע הוא מלכתחילה חלק של פרקסיס, של פעילות בין-אישית הכרוכה במערכת היחסים שבין מוען מסוים לנמען או לנמענים מסוימים העוסקת בנושא ספציפי. מה שמשכנע בהקשר קומוניקטיבי אחד, ייתכן שלא ישכנע בהקשר אחר. כלומר, ברטוריקה השאלות מיהו הדובר ומיהו הנמען ומהי מערכת היחסים שביניהם חשובות לא פחות מן השאלה מהו העניין הנדון. אמנות הרטוריקה צריכה להביא בחשבון את ההקשר הקומוניקטיבי כולו (שם: 23).

השיחת-תגובה מייצג תופעות רטוריות-חברתיות שאנו מבקשים לבחון בהקשר הכולל של השיח הישראלי (שלזניגר, 2000). בדברים הבאים ננסה לקשר בין תופעות ייחודיות לו לבין ראייתו כפרשנות לתפיסת 'שיח הכסאח', הנגזר מן ה'דוגריות' הישראלית ואף מאתגר אותה.

האתוס הישראלי קידש את הספונטניות, הישירות והבלתי אמצעיות. כתריאל (1999) טוענת כי עם שחיקת הדימוי הצברי התפצלה תפיסת ה'דוגריות' לשני שדות שונים זה מזה, שהיא מקשרת למושגים 'לפרגן' ו'לכסח'. השדה הראשון, 'המפרגן', מציע התמקדות תרבותית גוברת באפשרויות של ביטוי אישי, ברגישות לזולת ובפתיחות גוברת לחשיפה אישית ולגילוי רגשות. השדה השני, שדה ה'כסאח', מתמקד בפעולה (בכמה

רמות של אלימות) של הפעלת כוח ושליטה ביחסים בין-אישיים, הנותנת ביטוי לעליונות באמצעות המטפורה המרחבית 'לרדת כאסח' (עמ' 214); הדיבור הישיר נתפס כדוגמה ל'דוגריות', לערכים התרבותיים של תעוזה (ושני היבטיה, אסרטיביות או דעתנות), ל'כנות', לספונטניות, לטבעיות ולפשטות (או 'אנטי סגנון'); סולידריות או אחווה הן מעין 'כפפות מטפוריות', המרככות את מכת האגרוף המילולית. ריכוך זה אינו קיים בדיבור הנתפס כ'כאסח'.

במרחב שיח-תגובה קהל המגיבים בונה רטוריקה המבוססת מצד אחד על תקיפת הרטוריקה של כותב המאמר או של הכותבים האחרים על רכיביה (הלוגוס, הפתוס והאתוס), ומצד אחר - על בניית טיעונים שיחזקו את אלה, מול המחנה הנגדי. מקצת הטענות סדורים, אחרים נשמעים כקריאות ביניים או כקריאות עידוד בזירת לודרים שאופני השיח הישראליים מהדהדים בהם. בדברים שלהלן נעמוד על מאפייני הטענות ועל דרכי ביטויים במרחב הרב-מודלי של דף האינטרנט המציב יחד את הכתבה, את הטקסטים הפרסומיים ואת 'תוכן העניינים' של השיח-תגובה.

קורפוס המחקר

מאמר זה יבדוק את השיח-תגובה על מאמרו של ארי שביט שהתפרסם באתר עיתון 'הארץ' ב-18 באוגוסט 2005 וזכה ליותר מ-650 תגובות (כ-600 מהן ביומיים הראשונים, והאחרונות התפרסמו ב-31 באוגוסט, כשהמאמר הוצב באתר האינטרנט של העיתון עם מאמרים אחרים לסיכום ה'התנתקות'). שביט, איש מערכת 'הארץ', כתב את המאמר בעת פינוי נצר חזני, אחד מיישובי גוש קטיף. שביט התגורר במקום זמן מה ושלה משם מעין יומן, שמאמר זה הוא אחד הפרקים האחרונים שלו.

מאמר זה נבחר משני טעמים: ראשית, המאמר, שנכתב בעיצומו של מהלך מדיני טעון רגשית, זכה למספר רב של תגובות, שכרגיל מאמרים בעיתון המקוון אינם זוכים לו. כמות זו מאפשרת בדיקה מקיפה של הרטוריקה שהתפתחה סביב מאמר אחד המשמש דוגמה מייצגת. שנית, החיבור בין עיתון 'הארץ', המזוהה עם אליטה, ובין האינטרנט, המזוהה כמדיום פופולרי, מעניין ומזמין בחינה; ונוסיף על חיבור זה את העיתונאי ארי שביט - איש בכיר בעיתונות ובעל סמכות. לאור כל אלה גובר העניין בכתבה זו.

כל הזכויות שמורות להוצאת עיתון 'הארץ' בע"מ.
 אין להעתיק ואו להפיץ פרסום זה או חלק ממנו בכל צורה ואופן – ללא קבלת אישור מראש לכך,
 בכתב, מהוצאת עיתון 'הארץ'.

התנתקות אטומת לב

מאת ארי שביט

נצר חזני

גוש קטיף גווע. ההתנחלויות מוציאות את נשמתן. מי בהשלמה ומי בהתנגדות. מי בצער גדול ומי בשברון לב.

המתנחלים הוכרעו. חממותיהם קמלות. בתי תפילתם ריקים. חדריהם פרוצים. כפריהם רפאים. בניגוד לכל שהובטח, רובם לא היו אלימים. בניגוד לכל שהובטח, רובם הרכינו ראש בפני מדינה וחוק. כך שכעת, כשהם יוצאים אל מה שנתפש בעיניהם כגלות, אפשר להתחיל לעשות את חשבון הנפש. מה קרה כאן.

האם היו צריכים להיות כאן? לא. האם היתה חובה להוציאם מכאן? כן. שלושים השנים של התיישבות חסרת שחר בחוף עזה היו מוכרחות לבוא אל קצן. את העוול הגדול שגרמה לפלשתינאים היה צריך לבטל. את הטעות ההיסטורית הגדולה של מדינת ישראל היה חובה לתקן. אך היה משהו מעורר חלחלה באופן שבו בוצע גזר הדין. היה משהו מצמרר באופן שבו החילוניות הישראלית מחצה בשנה האחרונה את עולם האמונה של גוש קטיף.

ההתנתקות היא עובדה מוגמרת. אולם המשמעות של מעשה העקירה הטוטלי לא חדרה עדיין לתודעה. לא ידוע עדיין מה הנזק שגרם המעשה לעוקרים ולנעקרים ומה החותם שישאיר בנפש הישראלית.

אנשי הרוח היוניים לא היו כאן השבוע. אולי הם עסוקים. אולי יש להם דברים חשובים יותר לענות בהם. אבל העובדה שהרבנים הראשיים של המוסריות החילונית הישראלית לא מצאו לנכון לעשות מחווה אנושית אמיתית כלפי 8,000 מבני עמם שנעקרו בכפייה מבתיהם, היא עובדה רבת משמעות. היא מארגנת מחדש את המערך הנורמטיבי בישראל. בתוך זמן קצר הם יגלו, שמי שאינו עומד רגשית עם בני עמו בזמן חורבנם מאבד את זכותו המוסרית להטיף להם בעניין חורבנם של אחרים.

גם בית המשפט העליון לא היה כאן. בית המשפט צדק כשאישר את תוכנית ההתנתקות לפני חודשים אחדים. אבל הוא שגה קשות כשלא בא לראות במו עיניו את הבתים שאת הריסתם אישר ואת האזרחים שאת

חורבנם הכשיר. בכך פגע בית המשפט בדימוי האנושי שלו. את ההחלטה החוקית, הלגיטימית והנכונה שלו בעניין הפינוי קיבל בלי לתת ביטוי רגשי ומוסרי הולם לאכזריות הגלומה בה.

אטימות הלב של אליטת הרוח ואליטת המשפט לאסונם של מתיישבי גוש קטיף לא תישכח. היא תחלחל אל תוך מי התהום של חיינו המשותפים ותזהם אותם. מתיישבי גוש קטיף לא היו קנאים, הם לא היו האויב הפשיסטי; הם היו אנשים מאמינים, קשי יום וטובי לב, אשר התמסרו בכל מאודם לאידיאל שגוי.

הם היו בני עיירות פיתוח ובני מושבים שמסרו את נפשם למפעל ציוני מאוחר וחסר תוחלת. זכותם היתה, שאליטת הרוח ואליטת המשפט יקשיבו להם, שיעניקו להם חמלה וצדק.

גוש קטיף היה עולם לעצמו. עולם של עבודה ואמונה, של תום פטריוטי וחום קהילתי. עולם נוגע ללב, שמוקם במקום הלא נכון בזמן הלא נכון. כעת, כשהעולם הזה הולך ונקבר בחול, על ישראל לשבת שבעה עליו. אם לא יידע כל הציבור לכאוב את מותו, מותו ירעיל את חיינו.

© כל הזכויות שמורות לעיתון 'הארץ' בע"מ.
Copyright © 'Ha'aretz' Daily Newspaper Ltd

ממצאים

הכתבה וטיעוניה

מאמרו של ארי שביט 'התנתקות אטומת לב' התפרסם לראשונה ב'הארץ' ב־18 באוגוסט 2005. יותר מ־650 מגיבים בחרו בשיחת־תגובה כפעולה חברתית (social action) המציעה מענה מידי וישיר לכתבה ולמגיבים לה. אפשר להצביע על כמה רכיבי התייחסות רווחים בתגובות: התייחסות ישירה לתוכן הכתבה, התייחסות לשביט העיתונאי והאדם, התייחסות לעיתון 'הארץ' כאכסניה וכגוף אידאולוגי, התייחסות (בפנייה עקיפה או ישירה) למתנחלים־מתיישבים והתייחסות למגיבים אחרים. כפי שנראה בהמשך, כל דפוסי ההתייחסות מופיעים במגוון הרכבים ובמופעים שונים בכל אחת ואחת מן התגובות.

שביט מסרטט בכתבתו שתי מסגרות טיעון שלובות זו בזו, המשמשות בסיס לקביעה או לפנייה המופיעה בסוף הכתבה: 'כעת, כשהעולם הזה הולך ונקבר בחול, על ישראל לשבת שבעה עליו. אם לא יידע כל הציבור

לכאוב את מותו, מותו ירעיל את חיינו'. תפיסה משולבת זו מופיעה במלואה בשתי חטיבות תכניות נפרדות בפסקה השלישית של הכתבה:

א. 'האם היו צריכים להיות כאן? לא. האם היתה חובה להוציאם מכאן? כן. שלושים השנים של התיישבות חסרת שחר בחוף עזה היו מוכרחות לבוא אל קצן. את העוול הגדול שגרמה לפלשתינאים היה צריך לבטל. את הטעות ההיסטורית הגדולה של מדינת ישראל היה חובה לתקן'.

ב. 'אך' [ההדגשה שלנו].

ג. 'היה משהו מעורר חלחלה באופן שבו בוצע גזר הדין. היה משהו מצמרר באופן שבו החילוניות הישראלית מחצה בשנה האחרונה את עולם האמונה של גוש קטיף'.

מסגרת טיעון (א) מציעה התייחסות לוגית-עובדתית:

א. ההתנתקות הייתה כורח המציאות.

ב. אך - (מופיעה כהיפוך המסמן סימטרייה בין שתי החטיבות ומדגיש את החטיבה השנייה).

ג. מסגרת טיעון ב מציעה התייחסות רגשית-מוסרית, המוצעת כטענה לוגית: התגובה המוסרית של הציבור הישראלי, ובעיקר תגובת 'אליטות הרוח והמשפט', הייתה פגומה רגשית ('החילוניות הישראלית מחצה את עולם האמונה של גוש קטיף').

מסגרת טיעון ב נשענת על ראיית העיתונאי והעיתון כסמכות אתית וכמקור עובדתי מהימן, המוסמך לשמש מטיף להתנהגות מוסרית. הקישור בין שתי הטענות באמצעות התבניות 'אבל', 'זו מול זו', הוא אחת הסיבות העיקריות לריבוי התגובות.

עוד סיבה היא אופן ניסוח הדברים והפתוס המגולם בהם. כתיבתו של שביט מאמצת בין השאר רטוריקה 'מן המקורות' היהודיים, בנוסח המדמה תפילה, קינה או כתיבה נבואית תנ"כית. הנה, לדוגמה, שורות 1 ו-2 בכתבה: 'גוש קטיף גוע. ההתנחלויות מוציאות את נשמתן. מי בהשלמה ומי בהתנגדות. מי בצער גדול ומי בשברון לב'.

בכתיבה זו מהדהדת תפילת 'ונתנה תוקף', הנאמרת ביום כיפור, ובה נשאלות שאלות של חיים ומוות, קביעת גורלו של האדם, משמעות החיים ודיון במהות הפנימית של תוכני הקיום: 'מי ינוח ומי ינוע, מי ישלו ומי יתייסר, מי יחיה ומי ימות, מי יעני ומי יעשיר'. מלבד העיסוק המשווה

בגורל ובחיים מול מוות, מחזק הדהוד 'מסורת' זה טיעון מרכזי נוסף בכתבה. טיעון זה עורר אף הוא תגובות חריפות רבות שהתייחסו לתפיסה הדיכוטומית של שני עולמות רוח מנוגדים המתעמתים ביניהם: העולם הדל ברוח והעולם העשיר ברוח ובמסורת. כך גם בדוגמה שלהלן:

'המתנחלים הוכרעו. חממותיהם קמלות. בתי תפילתם ריקים. חדריהם פרוצים. כפריהם רפאים' (שורה 3). כאן מהדהדות נבואות זעם תנ"כיות, דוגמת ירמיהו יב, 11-12: 'רעים רבים שחתו כרמי, בססו את חלקתי, נתנו את חלקת חמדתי למדבר שממה [...] נְשָׁמָה כֹּל הָאָרֶץ כִּי אֵין אִישׁ שֶׁם עַל לֵב'. או דוגמת ישעיהו א, 7: 'ארצכם שממה עריכם שָׁרְפוֹת אֲשֶׁר אֲדַמְתֶּם לְנַגְדְכֶם זָרִים אוֹכְלִים אוֹתָהּ וְשִׁמְמָה כַּמֵּהֲפַכְתֶּם זָרִים'.

העיגון הרטורי במקורות, שנועד להציג טענה כלפי 'אליטות הרוח והמשפט' והציבור החילוני הישראלי באמצעות השימוש ברטוריקה של 'העולם האמוני הנרמס' כאקט של תוכחה, מתבטא גם בשורה של קישורים לתפיסת ההתנתקות כאקט של גירוש וחורבן, אבל וקריאה לחשבון נפש. כאן מהדהדת פרשנותם של המתנחלים עצמם למעשה: 'כשהם יוצאים אל מה שנתפש בעיניהם כגלות [...] לעשות את חשבון הנפש', 'בני עמו בזמן חורבנם', 'ואת האזרחים שאת חורבנם הכשיר', 'אסונם של מתיישבי גוש קטיף [...] לא תישכח', 'עכשיו כשהעולם הזה הולך ונקבר בחול'.

טענות מגיבים רבות מתייחסות לרכיבים מבניים, כגון ריתמוס, חזרה ומבנים דמויי קינה ב'התנתקות אטומת לב': הכתבה מתאפיינת במשפטים קצרים וקצובים, שמקצבם הולך וגובר לקראת החתימה נושאת הטיעון המרכזי שבסוף הפסקה. זוהי רטוריקה אופיינית לנאומים הנישאים בעל פה לפני קהל, ובהם כמובן גם נבואות, קינות והספדים. הנה לדוגמה פסקה 2:

'המתנחלים הוכרעו' (2 מילים). 'חממותיהם קמלות' (2 מילים). 'בתי תפילתם ריקים' (2 מילים). 'חדריהם פרוצים' (2 מילים). 'כפריהם רפאים' (2 מילים). 'בניגוד לכל שהובטח, רובם לא היו אלימים. בניגוד לכל שהובטח, רובם הרכינו ראש בפני מדינה וחוק'.

עיון 'מדלג' בשורות 12-19 מגלה רצף של צירופים כבולים וקלישאות דיבור הנקטעות פה ושם או זוכות לצירופים חדשים, אירוניים. ככלל, הפסקה כולה נקראת כ'מילון קלישאות'. קריאה זו מעוררת מגיבים להאשים את שביט בדמגוגיה, ולא פעם - בכתובה עיתונאית גרועה (ראו הרחבה בהמשך): 'עובדה מוגמרת', 'מעשה העקירה הטוטלי', 'לעוקרים ולנעקרים',

'חותם [שישאייר] בנפש הישראלית', 'דברים חשובים יותר לענות בהם', 'בני עמם שנעקרו בכפייה', 'עובדה רבת משמעות', 'זכותו המוסרית'. כשמדובר בסיטואציה מורכבת רגשית ואידאולוגית ממילא, מסגור פתטי מובהק של כתבה עיתונאית הוא חיבור מדריך מנוחה המעורר תגובות רגשיות בהתאם. מכאן שרבות מהתגובות מתאפיינות בטיעונים בעלי עודפות ריגושית.

אנטי-לוגוס, אנטי-פתוס, אנטי-אתוס

כאמור, לרטוריקה שלושה רכיבים: הצד התוכני (הלוגוס), הצד הרגשי (הפתוס) ומעמד הדובר ואמינותו (האתוס). לפיכך הקוראים מוצאים שלוש דרכים לתקוף את הטיעונים של שביט: תקיפת הגיון הדברים (נכנה זאת 'טיעוני אנטי-לוגוס'), התרסה כלפי דרך ההצגה והרגש הכלול בהם (נכנה זאת 'טיעוני אנטי-פתוס') או ערעור על מעמדו של המוען כמי שיכול להציג טיעונים אלו (נכנה זאת 'טיעוני אנטי-אתוס'). חשוב לציין כי בהקשר זה הנמען יכול להיות שביט האדם, שביט העיתונאי, עיתון 'הארץ', השמאל ('הסמול' בשיבוש המקובל) או הבורגנות בכלל - תלוי בכותב ובהקשר.

הלוגוס והטיעונים נגדו

נצא לבדוק את האפשרויות שבחרו הקוראים ונפתח בבחינת האופן שהם תוקפים את הלוגוס. הקוראים הבוחנים את ההיגיון של דברי שביט תוקפים מכמה כיוונים: התעלמות מעובדות, ניפוח יתר על המידה של פרטים מסוימים או סילוף של פרטים אחרים.

טיעון האנטי-לוגוס המרכזי המופנה כלפי שביט וכתבתו מתריע על העלמה והשכחה של 'מהות מפעל ההתנחלות'. השמטה זו מצביעה, לדעת המגיבים, על סילוף עובדות היסטוריות ועל טיעון שהגיונו פגום: אין מגרשים 'אנשים מאמינים [...] קשי יום וטובי לב, אשר התמסרו בכל מאודם לאידיאל שגוי' (שורות 28-29) ולא 'בני עיירות פיתוח ובני מושבים שמסרו את נפשם למפעל ציוני מאוחר וחסר תוחלת' (שורות 30-31), אלא, כדברי המגיב יואל ברנע, '**מתנחבלים שמצצו את לשד המדינה, ואת דמה** [...] **שהתעללו בבני עם כבוש**, ובמקרה ה'טוב' עמדו מנגד והחרישו כשגירשו את בני העם הזה, כשהחריבו עליהם את בתיהם, שהרסו את שדותיהם ושהשפילו, התעמרו ודיכאו אותם'.

כך כותב לשביט אחד המגיבים הראשונים (מספר 13) המתכנה 'אל"ף מהשב"כ' בכותרת 'ישראל החילונית':

מהמקום שבו כותב שביט ניתן להבחין בהזדהות הסוחפת שבה לקה עם התושבים, ולא, אין בכך פסול, זה יפה, אנושי ונוגע ללב. באותו הינף קולמוס הוא מאשים את החילוניות הישראלית 'במחיצת אמונתם' של התושבים, כאילו שהחילוניות הישראלית טיפחה אמונה זו ועליה לשמר אותה. שכח שביט שכל מפעל ההתנחלות בחטא והפרת חוק יסודו, ומי שטיפח אותו הם אך ורק מנהיגי אותו ציבור שהלך שבי אחר אמונת שוא זו [...] **ראוי שכל אזרח** במדינה, מתנחל, דתי לאומי, חילוני ואפילו עיתונאי יעשה חשבון נפש לעצמו ולא יתלה את האחריות לזה באנשי רוח, רבנים וכו'. בשקט ובצנעה. ישנה **הזדהות אנושית עם כאבם של המתנחלים**, אך חייבים להבין שהחילוניות, אם נקרא לה בשם מדויק יותר – הממלכתיות הישראלית, נאנקת תחת השבר באמונתה מתחילת **מפעל ההתנחלות** כבר שנות דור.

תגובה זו היא ניסיון לענות ללוגוס של העיתונאי בטיעוני אנטי-לוגוס. טיעונו של שביט נסתרים (לשון סתירה) על פי סדרם, אחד אחד. עם זאת יש בה גם מאפיינים רטוריים המתריסים נגד הפתוס, המהדהד מבנים מוכרים של נאומים וקריאה לציבור המופיעים גם אצל שביט: 'ראוי שכל אזרח במדינה, מתנחל, דתי לאומי, חילוני ואפילו עיתונאי יעשה חשבון נפש לעצמו ולא יתלה את האחריות לזה באנשי רוח, רבנים וכו'.' תקיפת הלוגוס של המאמר נעשית בשלל משלבים. הנה דוגמה לתגובה הבוחרת במשלב הגבוה: בשם ספא מנסור מנצרת נכתב כך:

היהודים העזתים היו מקבלים את האליטות החילוניות בביצים ובחומצה על הפנים: עסקינן במאמר אידיאליסטי אוטופי של 'גר זאב עם כבש'. דא עקא שהעקורים הם קיצוניים אלימים שחיו על חשבון המדינה ובהתנחלותם שם גרמו עוול בל יתואר למאות אלפי פלסטינים. בשל כך קהו חושיהם והם חשבו את עצמם לאדוני הארץ: אני ואפסי עוד. התנחלויות אלה נולדו בחטא וטוב שנעקרו ממקומן. עדיף מאוחר מאשר אף פעם לא.

כאמור, טיעון זה על שלל הווריאציות שלו משמש כהיגיון נגדי להיגיון של המאמר.

תגובה אחרת איננה מפרטת את הכשלים הלוגיים במאמר של שביט, אך היא מציעה כי יסודו בהבל, ומשתמשת בכינוי של כותב המבקש להיתלות באתוס הישראלי. וכך כותב 'קצין מודיעין' בכותרת **איפכא מסתברא**:

כולם מכירים את אגף 'איפכא מיסתברא' במודיעין שתפקידו להציג את התמונה ההפוכה לחלוטין למה שנחשב הגיוני וריאלי. כנראה שגם עיתון הארץ החליט להקים אגף כזה ושם בראשו את ארי שביט. חבל רק שלא טרחו לשלוח אותו קודם למבחני מיון, בהם היה לבטח מתגלה כי רמת הטיעונים, שהוא מסוגל להעלות לא מתאימה אפילו לדיונים בשעור חברה בגן טרום חובה.

גם כאן אפשר לראות דוגמה מעניינת לטענה 'מעין לוגית' אירונית, המשולבת בסיפא המתאפיינת ברטוריקה המערערת על האתוס של העיתון. **החתימה** לתגובה מתאפיינת לא פעם בנימה ישירה, מעליבה, גם אם התגובה כולה מציגה טיעון התוקף את הלוגיקה של הטיעון.

תגובה אחרונה זו מראה כי את הגיון הדברים אפשר לתקוף לא רק באמצעות היגיון נגדי המוצג מולם אלא גם באמצעות ערעור האתוס או היזקקות לפתוס.

תחת הכותרת **יושרה עיתונאית מפקפקת** מציג המגיב שורה של נתונים הסותרים לדעתו את טענותיו של שביט ומוסיף:

אני מציע למר שביט שיבקש מעורך 'הארץ' להקצות לו את הזמן הדרוש כדי לנסות ולמצוא מה מבין התחומים הזנוחים הרבים, אפשר היה לתקן ולשפר בסכומים אדירים כאלה? ומה 'הסיפור' העלום של גוש קטיף? כלומר, מהן העוולות ש'הפאלנגות הכתומות' עוללו במשך שלושים שנה לתושבי חבל הארץ האומלל הזה?

לטיעוני האנטי-לוגוס המוכרים כבר, נוספת כאן טענה נגד האתוס - הסמכות העיתונאית והמוסרית - ופנייה אל העיתונאי לעסוק בתיקונים חברתיים חשובים יותר. התפיסה החברתית המגוללת כאן מציגה תופעה רווחת נוספת אצל רבים מהמגיבים, המחזיקים במשנה סדורה לגבי נושא מסוים, ואותה הם שוטחים על במת השיח-תגובה בכל הזדמנות, בין אם

הנושא פוליטי, חברתי או אחר. 'תגובות מוכנות' כאלה מעניינות לדיון במיוחד לאור העובדה ששיח ההתנתקות התאפיין כולו ב'תגובות מוכנות' ומשוננות אצל שני הצדדים: 'רגישות ונחישות' מול 'תסתכל לי בעינים ותגיד לי שאתה מגרש אותי מהבית שלי'.

בתגובה אחרת בכותרת **ארי שביט אתה חי פה על כדור הארץ???**
נכתב כך:

מה הפלצנות הזאת? כמה מתוך היושבים בגוש קטיף כ-1500 משפחות עסקו בחקלאות אתה יודע???, אם לא אז כדאי שתמחוק את התואר עיתונאי מהרזומה שלך! רק 100 עסקו בחקלאות רק 100 אתה קולט. קודם בצע עבודתך נאמנה ורק לאחר מכן תכתוב את דעותיך המלומדות. ישוב גוש קטיף היה תמיד זמני, ישוב גוש קטיף אינו ציונות קודם תעשה שעורי בית מהי ציונות ואחר כך תכתוב, המאמר שלך הוא פופולזים מושלם שאינו מבוסס על עובדות, מעיתון הארץ אני מצפה לכתובה רעיונית, לאחר ידיעת כל העובדות.

בתגובה לעיל אפשר גם לראות את השימוש הנפוץ בשיח־תגובה, בתקשורת חלופית, פרה־מילולית. סימני הקריאה וסימני השאלה הרבים מסמנים טונציה.

שימוש בפתוס לקעקוע הלוגוס אפשר למצוא בתגובה בכותרת **ארי שביט - שמאלני יפה נפש:**

36 שנה המתנחליבאן מחריבים את עולמנו המוסרי וגוזרים עלינו גלות בארצנו והם עוד לא אמרו את המילה האחרונה. אין לנו זמן לרחם עליהם. אנחנו נלחמים על נפשנו ועל נשמת אפה של המדינה החילונית והדמוקרטית שאבותינו ניסו להקים כאן. חשבון נפש נעשה אולי בשוך הקרבות.

אלו הן, כמובן, רק דוגמאות אחדות מתוך עשרות. אך ערעור הלוגוס של דברי שביט הוא רק דרך אחת מן האפשרויות העומדות לפני הקוראים־כותבים.

הפתוס והטיעונים נגדו

תשומת לב יסודית ברטוריקה של אריסטו ניתנת לקוטב השני של התקשורת, הקהל, והוא הקובע את הצד הפתטי של הנאום:

תנאי מכריע לשכנוע בנאום הוא הבאת הקהל לעמדה הרגשית הנאותה לעניין, כאשר הנאום גורם לו להתקומם מפני דברים שהוא סבור כי הם מקוממים, לפחד מפני דברים שהוא סבור כי הם מהווים איום, או לחמול על אנשים הראויים לחמלה. כדי להגיע ליכולת הזאת על הנאום להתמצא בריגושים האנושיים השונים כמו גם בטיפוסי האופי המרכיבים את הקהל (אריסטו, 2002: 24).

הנאום זקוק לריגושים מפני שהנאום בעצם חותר להגיע להכרעה שיפוטית אצל הקהל, וזה מגיב לסוג זה של טענות.

טיעונים אלה רווחים במיוחד בשיח-תגובה, בין שמדובר בהתייחסות ישירה לכתיבה הרטורית של שביט ובין שהיא משולבת בהתייחסות לטענות לוגיות. דווקא התופעה השנייה היא המעניינת יותר לדיון. כפי שנראה מיד, הרטוריקה הייחודית לשביט ממלאת תפקיד ראשוני בחשיבותו בכל אחד מתחומי הדיון שלנו: בהצגת הטענות הלוגיות, בהצגת הטענות המוסריות ובהצגת התפקיד השמור, לדעת הכותב, לעיתונאי (ומובע במובלע בכתבה). השימוש הבולט ברטוריקה רונית פתוס בצירוף העמימות הרעיונית הוא המניע העיקרי לתגובות ולאופיין הרווח: טענות רגשיות, שגם הטענות הלוגיות בהן מוצפות פתוס. אפשר לראות במסגור זה הד או תמונת ראי למבנה ולאופי כתבתו של שביט.

כך כתבה אישה שהזדהתה כשלומית בתגובה 225, **לברוך - אם נחמץ לבי לעתים ולחלוחית היתה בעיני** (זאת הייתה גם שורת הכותרת):

[לברוך - אם נחמץ לבי לעתים ולחלוחית היתה בעיני] הם פגו מהר מאד לנוכח הנאצות והקללות האיומות, לנוכח פניו שטופי הדם של החייל שחומצה נשפכה אליו, לנוכח הפנס שעטר את עינה של סרן ענבל, ומה שהבריח לגמרי את החמלה ממני והלאה, ונראה כי לא תשוב, היה אותו מחזה מבחיל של הנסיון לשחזר את תמונת הילד המבוהל מגיטו ורשה, של ילדים מעוטרים בטלאי הכתום מרימים את ידיהם לכניעה, משל חיילי צה"ל הינם קלגסי הס.ס. והגסטפו והאוטובוס הממוזג הינו קרון הרכבת שנחנקים בו למוות, והקרוילה או בית המלון, הינו מחנה ההשמדה. ארי שביט, give me a break, אם מישהו צריך לבקש סליחה ומחילה, זה המתנחלים על רבניהם ועסקניהם מעם ישראל מחייליו ושוטריו.

תגובה זו, למרות ההיגיון שבה, משתמשת בפתוס של שביט עם פתוס שנחשף במהלך ההתנתקות, והופכת בכך לרווית פתוס בעצמה. דרך אגב, כאן אפשר לראות תופעה מיוחדת בשיח־תגובה: שורת הכותרת, השורה הגלויה לשאר הקוראים לפני שמקליקים על ההודעה, היא גם השורה הראשונה של הטקסט, ואין שם הפרדה ממשית. הכותרת נקטעת, ואת המשכה המסקרן בעצם הקטיעה אפשר לקרוא רק אם לוחצים על ההודעה.

תגובה אחרת משתמשת בפתוס הילדים כחרב פיפיות. כך כותב אדאג'ו בכותרת **המשגל הנסוג של השפן:**

בעבודתי השתתפתי, לצערי בפינוי 'תושבים' (סליחה על ההשוואה אך תושבים אלו התגוררו בתחומי מדינת ישראל - אבל מי סופר!), קשי יום, אשר פלשו לדירה, כיוון שלא היה להם מקום מגורים, או, שההוצאה לפועל באה עם היס"מ ושוטרים ואלות ועשרות שוטרים כדי לפנות משפחה קשת יום אשר לא הצליחה להחזיר את המשכנתא. ואני שם, כדי להבטיח שלום הילדים. שלום הילדים. שלום הילדים, אתה מבין מר שפני? שלום הילדים? ואין הידברות, ואין משא ומתן, ואין בית משפט, ואין אנשי רוח והאלות מוצאות ויאללה לעבודה - ואני, תפקידי שלום הילדים. והילדים בוכים, והאשה צורחת, והגבר מאיים שיפוצץ עצמו ובני ביתו. ממש, דרמה כואבת, אנושית.

ובקצה הדרך, אין פיצויים, ואין מלון - יש רק רחוב. וגם, האלוף מתן לא בא, ולא יה, יה ולא סמיה. איש לא בא. רק אני הדואג לשלום הילד. אגב, גם ארי שביט לא בא! לעולם! גם לא מצלצל! גם לא מתעניין - מה לו, לשפן ולעלובי החיים המודרניים. שחברו נהנתניהו השליך לרחוב והעביר את קיצבותיהם לעשירי ארץ - הארי השפן, מבצע כאן משגל נסוג, הוא רוצה להיות בפנים, אבל לא ממש לגמור... פלצן סלונים אמיתי. אלוף המשגל הנסוג.

ההכפשות נגד שביט, הנאצות והלשון הישירה הן ממאפייניו הבולטים של השיח־תגובה באינטרנט. לשון זו עומדת כמובן מול הלשון הנקייה של העיתון, המשלב הגבוה של המאמר בפרט ושל העיתון בכלל, שכל ידיעה בו עוברת עריכת תוכן, עריכת לשון, האחדה והגהה.

מעניין לראות כי בעיני רבים מהמגיבים המזהים עצמם כתומכי ההתנתקות מאמרו של שביט נתפס כתומך במתנחלים, ואילו חלק מהקוראים-כותבים המזהים כימנים תופסים אותו כשמאלי. כך כותב יוסי בכותרת **פלצן שתוך כדי... מגלגל עיניו השמימה:**

שביט בניסיון פטטי [כך!:] לכסות את עכוזו הפלצני [...] אין פה חרטה אמיתית וכנה אין פה אפילו הכאה על חטא שטחית יש רק אגואיזם מבחיל, שביט פוחד ש'חיינו יורעלו' [...] חס וחלילה, את הקריעה האמיתית צריך לבצע השמאל הנואף השבע המכוער והאטום במדינת ישראל, שביט מדבר אך ורק על חייו הוא ועל איכות החיים שלו, הוא לא למד דבר מטרגדית ההתנתקות.

בעבור קוראים אחרים, מתנגדי ההתנתקות, הפתוס של המאמר ותקיפתו על ידי המגיבים האחרים משמשים קרקע לצאת נגד המגיבים היוצאים נגד שביט. כך מגיב מספר 100, הכותב תחת הכותרת **מגיבים מתנשאים** (שם השולח: אני; העיר: המום):

תבבישו לכם מגיבים מתנשאים. אבל בעצם אתם לא יודעים להתבייש נכון!! אתם השמאל הנאור הצודק תמיד!! מספיק שמישהו במחנה שלכם אומר משהו טיפה שונה, מספיק שמישהו קצת סוטה מאור המשיחיות השמאלנית, ומיד מתחילה תחרות יריקות. צר לי לבשר לכם מתנשאים יקרים, שאתם המיעוט. האהבה שנראית בימים האחרונים בגוש קטיף כבר ניצחה את כל גלי השנאה שאתם מנפקים. האהבה של אחים בעם שלכם, שלנו! אז אולי תמשיכו להתחבא מאחרי תגובות של חושך כלפי ה'שונה', ואולי בכל זאת גם אור של אכפתיות והבנה תגלו בעצמכם.

או בצורה אחרת בהודעה מספר 207 בכותרת **לשמוע את השונה** (השולח: בר־הר; העיר: הר חברון):

לקרוא את המאמר זה סוף סוף לקרוא פובליציסטיקה חושבת המסתכלת מהיום וקדימה עם אמירות שחלקן יחללו עוד הרבה זמן עד שיתעוררו הקיצוניים משני הצדדים (היהודיים) להבנת הביחד לצריבת התודעה שנחרטת היום בברזל מלובן לתוך הנפש הישראלית המתחדשת בארצה. לדיאלוג אידאי הנפתח מחדש

ליסודות הדמוקרטיים, האמוניים, וחבל שציבור 'הומניסטי', שאינו מקשיב ינתק את עצמו מהתהליך.

לאחר כמה תגובות הופכים המאמר והשיחת-גובה שלו מדיאלוג עם הכותב לרב-שיח מורחב שבו הכותב הוא רק משתתף נוסף, אמנם מרכזי אך לא היחיד, ובשיאו עשרות רבות של משתתפים המגיבים זה לזה. יש המגיבים להודעה ספציפית אחת, ויש המגיבים לקבוצה שלמה. הקבוצות המרכזיות שאליהן מתייחסים הם השמאלנים (השמאל, הסמול) [בשגיאת כתיב מכוונת (small) אופיינית], הבורגנות) ומנגד 'הכתומים' או המתנחלים (גם מי שאינו כזה אך מזדהה אתם). בדיונים מסוג זה עולה הפתוס ומציף את הרב-שיח. גם אם עולה טיעון לוגי, הוא טובע בעצמות הרגשיות שהדברים נאמרים בהן.

כך כותב מגיב המכנה עצמו 'מתעב שמאלנים' בכותרת **השקרנות שלכם, שמאלנים, הגיעה לשיאים חדשים...**

גוש קטיף יושב על דיונות המדבר, שרק מסירותם ונאמנותם האידיאולוגית של המתישבים מול החיים הריקניים שלכם, הפכה אותו לגן פורח. הסיוע שהם קיבלו מהמדינה הוא כאין וכאפס מול הסיוע שקיבלו הקיבוצים שלכם פושטי הרגל, סיוע שנועד לכסות את חובות השחיתות והגנבות הנפוצות אצל הבולשביקים הללו. כן, רק בגוש קטיף יש עובדים זרים. ומי שוטף את הכלים במסעדות הפלצניות שלכם ובמועדונים שהם מרכז הווייתכם ופסגת שאיפותיכם? ('הסלקטור הכניס אותי, אשריי, וראיתי את הדוגמנית הסלברטאית...') ומי עובד בשדות של הקיבוצים (אלו שעדיין נשארו), השדות ש'נגזלו' מאהוביכם הפלסטינים? צבועים עלובים שכמותכם.

האתוס והטיעונים נגדו

החברה הדמוקרטית מושתתת על עקרונות של חופש ביטוי. במסגרת זו מקובל, בעיקר עם השתכללות הטכנולוגיה, שכל אדם רשאי 'להפוך ארגז', לעמוד ולשאת את דברו, אך לא בהכרח יהיה מי שישמע אותו. לעיתונאים זכות יתר שהם מבססים בזכות עבודה ארוכה ובניית יחסי אמון בינם לבין הקוראים (Eason, 1988).

העיתונות המסורתית ביססה יחסי אמון בינה ובין הקוראים. הקוראים מכירים את הכותבים במשך שנים, והתרגלו לסגנון הכתיבה ולצורת

המחשבה בעיתון. הקורא, הקונה את העיתון המסורתי, מקבל בכך את כללי המשחק, והוא מקנה בכך לעיתונאי זכות להשמיע את דבריו. העיתונים המסורתיים בצורתם האלקטרונית פותחים פתח לפני אנשים שלא היו משלמים כסף בעבור העיתון, מעשה הכרוך במחויבות כלפי העיתון וכותביו. מתוך כך ערעור האתוס של העיתונאי, של העיתון ושל הערכים שהוא משקף בא לידי ביטוי ביתר שאת בגרסה האלקטרונית (בעיתון המודפס מתפרסם מדור מצומצם של 'מכתבים למערכת'). גרסה זו מאפשרת כמובן גם לסטות מהנורמה של דיבור רהוט, מנומק, מתומצת או מנוסח היטב.

דוגמה בולטת היא התגובה בכותרת תלקק עיתונאי אפס אני לא מבין מה אתה עושה בעיתון אחד לצד אמיצים כלוי, הס, אלדר, בנימון, מרכוס ואחרים:

כדאי שתכתוב מאמרים יחד עם עיתונאי-הימין-הדתי-המכוער, הצבוע שכל חייו שקר-כניראה כמו חידן-נציג המתנחלים ישראל הראל. התרומה המשותפת שלכם ושל כל אחד מכם לחוד היא פלצנות בכיניית של פשיסטים שרצו את כל העוגה אבל אבוי, קיבלו רק 99.99999% ממנה... זוג שוטים עלובי נפש הסיכום המשותף שלהם הוא האפס המוחלט.

המגיב בוחר לרשום במקום המיועד לשם של כותב התגובה את המסר 'שביט אתה מגעיל'. זוהי תופעה אופיינית לשיח-תגובה שבה מבקש הכותב להפנות את תשומת הלב למשפט מפתח אחד. לחלופין השורה שבה אמור להירשם השם משמשת להמשך הכותרת, כיוון שלכותרת מוקצב מקום קטן (אמנם לא באתר של 'הארץ', אך באתרים אחרים). תופעה אחרת היא השימוש במספרים לשם העצמה רטורית (Roeh and Feldman, 1984). דוגמה אחרת המערערת על המוסריות ועל הסמכות העיתונאית של שביט באה מצד מי שמכנה את עצמו 'קורא הארץ':

שביט שב שבעה על העובדה שנכשלת בעיתונות. למקום שמגרשים אנשים טובים שבאו לכאוב לא צריך יותר לבוא. באו רבים וטובים וסולקו בחרפות וגידופים עובדה. טענתך מופרכת. אין אדם שלא כואב את המצב. אל תטיף לנו מוסר. לא מדדת כאב. כולם צריכים לעשות חשבון נפש גם אתה. בכנות אינך יודע לכתוב. או שאתה שואל שאלות רבות מדי, או שאתה מסתיר שאלות חשובות, או שאתה

מביא נימוקים חסרי שחר, או שאתה מתחנף, או שאתה ממציא מדמיון כותרות לא לענין. די שבענו ממך. עזוב את המקצוע שאינך מוכשר לו. עיתון הארץ מוריד רמה אתך בכל מובן שהוא.

שלא כמגיבים הקודמים, שהנגידו בין שביט לבין 'הארץ', מגיבים אחרים ראו זהות ביניהם וערערו על האתוס של שניהם גם יחד. בכותרת **לכל הכועסים** נכתב כך:

לכל הכועסים על ארי שביט. עכשיו גילתם מי זה ארי שביט ועיתון הארץ? שביט הוא המייצג האולטימטיבי של הארץ המתהדר, בעיני עצמו, כעיתון נאור. יש להם אפילו שני עלי תאנה לכסות על ערות הבורגנות השבעה של עצמם, לוי והס. אבל עיתון הארץ וכותביו המאופיינים במוסר כפול לאורך כל שנות קיומו, מכתיר עצמו כנאור אבל בפועל דוגל בנתניהו ושיטותיו שמתנכלות לחלשים ומשמנות את החזקים. (קוראי הארץ כמובן) הארץ ושביט הרוצים לחבק את החבורה הגזענית הזאת של המתנחלים, מעולם לא ביקשו לחבק ולהלחם את מלחמתם של החלשים בחברה, כמו שנדרש מעיתון נאור, שהמדינה דרך מוסדותיה, ביטוח לאומי משרדי הממשלה מתעללת בהם ומעצימה ביחסה המחפיר אליהם את הסבל היומיומי שהוא מנת גורלם.

טענות אנטי-אתוס (כתיבה עיתונאית) ואנטי-לוגוס (עובדות) חוברות כאן לציפייה מ'הארץ' לעסוק בנושאים חברתיים. הטענות שכבר הוטחו בשביט ה'נהנתן' מתקשרות לתרעומת בעלת ארבעת הממדים: הממד העובדתי, הממד הרטורי, ממד האתוס העיתונאי וממד התביעה לעיסוק חברתי. בדוגמה אחרת אפשר לראות שהתביעה לעיסוק חברתי נתפסת כשומטת את הזכות המוסרית לומר את הדברים. כך נכתב בכותרת **המרקם החברתי גווע, התקוות מוציאות את נשמתן, מי בהשלמה ומי בהתנגדות. מי בצער גדול ומי בשברון לב:**

גם הקשישים. כבודם העצמי קמל. מקרריהם ריקים. זכויותיהם פרוצות. אבק רפאים בשולי החברה. בניגוד לכל שהובטח, רובם לא היו אלימים. בניגוד לכל שהובטח, רובם הרכינו ראש בפני שררה ותכניותיה הכלכליות. כך כשכעת, כשהם יוצאים אל מה שנתפש בעיניהם, בעיקר אלה שמעל גיל 45, כחוסר עתיד, אפשר להתחיל לעשות את חשבון הנפש. מה קרה כאן? האם היו צריכים לקבל

קצבאות? אולי לא. האם היתה חובה לשנות את המדיניות הכלכלית? יתכן. עשרות השנים של מדינת רווחה באו אל קיצן. את העוול הגדול שגרמו לעשירים היה צריך לבטל. את הטעות ההיסטורית הגדולה של מדינת הסוציאליסטים היה צריך לתקן, כי הרי בעצם לא היינו סוציאליסטים מעולם, וצריך היה להגיד מתישהוא במפורש: אנחנו מדינה קפיטליסטית, פתרון בורגני של מדינת יהודיה שההון בכיסם.

לעומת התגובה הראשונה המתייחסת לאתוס של העיתונאי ושל אכסנייתו, התגובה השנייה מטיחה את זעמה ברטוריקה. אפשר לראות בשתי התגובות טענה משלימה על אודות האתוס הנפגם בשל הפתוס. הדוגמה השנייה מבהירה אולי ממד נוסף של התרעומת כלפי הכתבה: העמדת פנים של כתיבה מקורית, בעוד שהכותב נוקט כתיבה נוסחאית, מרשמית, קלה מאוד לחיקוי, ועל כן נראית סותרת את טענתה למקוריות.

כפי שכבר הודגם כאן, נוסף על תקיפת הדברים של שביט העיתונאי וכתב 'הארץ', יש ניסיון לתקוף את דבריו כמייצג קבוצות גדולות יותר. שביט הוא 'שמאלני יפה נפש' המייצג את השמאל כולו או את ה'שמאל השפוי והלא קיצוני', ולחלופין הוא מי שמייצג את המתנחלים. כל כותב בוחר לו את קבוצת ההתייחסות שעל האתוס שלה הוא מערער.

בתוך רב־השיח הזה (יותר מ־650 תגובות) מתבלטות תגובות המערערות (באמצעות לוגוס נגדי, פתוס נגדי או אתוס נגדי) על האתוס של המגיבים האחרים. דוגמה בולטת עוסקת במקום הפיזי של הכותב. כך כותב מגיב 146 בכותרת ל־Oded, 4: **ממקום שבתך הנוח בארה"ב אתה מטיף לנו מוסר באנגלית הקלוקלת שלך?!**

אתה מבייש את אימך יולדתך! מרוב 'הומניות' מזוייפת ודאגה לפלסטינים המסכנים, אתה רומס את עמך ומתנתק משפתך ומתרבותך. בוש והכלם!!!!

תגובות חיזוק: פרו־לוגוס, פרו־אתוס ופרו־פתוס

כפי שהוזכר, כמה תגובות אינן תוקפות את מאמרו של שביט אלא מסכימות עמו, אך רובן אינן מסתפקות בהרמת הכובע לשביט:

255. ארי שביט (פעם שניה) תראה לאיזה חלאות אתה כותב. עיתונאי כשרוני, ומעמיק כמוך / בן הארץ

261. שאפו, ארי שביט/דוד

תחזקנה ידיך מול השועלים הקטנים המחבלים בכרמים שאת תגובותיהם ניתן למצוא כאן למכביר. אנשים שערקו נפשית למחנה האויב ושהאמפתיה היחידה בלבבם היא לאויביהם הנוראים ביותר ולא לבני עמם.

47. ארי שביט הוא העיתונאי השמאלני האנושי היחיד בין כל השאר שנוהגים וכותבים באטימות ורוע לב כלפי אנשים אומללים שמגורשים מביתם באכזריות ע"י דיקטטור שפל / זאב

ברבות מן התגובות המחזקות את המאמר העיתונאי, מופיעה התנגדות לתגובות מוקדמות ההופכת את התגובה עצמה למעניינת ומידיינת:

18. כל הכבוד לארי שביט! / מרכזי

הפגם היחיד שמצאתי במאמר היה ההתעלמות הברטה מדבריו של דוד גרוסמן, שפורסמו על הבמה הזאת לפני יום-יומיים. מילא. **לחבורת הצדקנים, מגלגלי העיניים משמאל, שכל טיפת דם פלסטיני שנשפכת מזעזעת את אושיות עולמם** --- אילו היה מגיח לעולמנו קוסם כלי-כול, שהיה הופך באחת את דעתם ודיעותיהם של כל הישראלים לדעתכם ולדיעותיכם - הפלסטינים היו 'שותים' את כולנו תוך יום. ישבתי אתמול וגיחכתי למראה האומללים ההזויים מחבל קטיף, שהמשיכו לנטוע ולתלות כביסה עד הרגע האחרון כאילו כל הקורה מסביב אינו נוגע להם. הבוקר אני מגחך כשאני קורא את השטויות שלכם, המנותקות לגמרי מן המציאות בה אנו חיים...

92. ארי שביט, אתה נורא צודק/דורית

מאמר אמיץ במיוחד לאור השתיקה והלהיטות לראות דם מצד השמאל. אינני מבינה מדוע אנשים שאין להם כל קשר להינתקות, שיושבים בחופה של ת"א ומשתזפים או באוניות נופש ואתרי תיירות, מדוע הם רוצים לראות את המתיישבים בשיא מפלתם. מדוע הכאב והצער לא חודר להם ללב, להפך יש כאן שמחה לאיד. אתה צודק. אבדתם אחים, איבדתם חיילים מצטיינים, כיביתם את הרוח ומה ישאר להם עכשיו? האם הנהנתנים בשינקיין או אילו שבורחים לעשות כסף בחו"ל, הם יהיו מאורות המדינה?

יש תגובות רבות שעיקרן אמירת 'יישר כוח' ותמיכה בכותב. בתגובה זו, שהיא דוגמה לשימוש בפתוס להתרסה כלפי לוגוס ופתוס כאחד, ניכרת גם עמימות מחשבתית מסוימת, שאף היא משמשת הד לרוח הכתבה.

דין ומסקנות: השיח־תגובה בהקשר של השיח הישראלי

כאמור, האתוס הישראלי בשיח מתאפיין בביטוי ישיר וספונטני (כתריאל, 1999). שדה ה'כאסח', לפי ההגדרה של כתריאל, מתמקד בפעולה של הפעלת כוח ושליטה ביחסים בין־אישיים. בדיוננו אפשר לראות פרשנויות שונות זו מזו לשתי התפיסות שהתפצלו מן ה'דוגריות' בשיח־תגובה: 'כאסח' (תגובות 'אנטי') ו'פרגון' (תגובות 'פרו', המשתמשות בכאסח כלפי מתנגדים). בייחוד מעניינת לבדיקה הקריאה לתמיכה של מגיבים אחרים, המבוססת על הנחה מוקדמת של הסכמה או לפחות הבנה בדבר מהותם ומשמעותם של אירועים פוליטיים. הספונטניות היא הרכיב הבסיסי בפעולת התגובות, ונלווית לה פעמים רבות הימנעות מודעת מכל פעולת ריכוך שהיא. כתריאל מדברת על אסטרטגיות של הכנת השומע (לענייננו: הקורא־המגיב) לשמיעת (קריאת) דברים, שבוטותם תוצדק ב'דוגריות' שלהם. לעתים הסימון המפורש מופיע לא כפתיח, אלא בסיום מבע, במחשבה לאחור, בניסיון לרכך אמירה הנשמעת לדובר בדיעבד ישירה מדי. תופעות כאלה נדירות ביותר בשיח־תגובה, בשל אופיו הליניארי מוחק העבר. השיח־תגובה אינו מכוון להיות 'שיח תיקון'. הדוגריות בלבושה הכאסחיסטי הולמת היטב את תפיסת זירת האגרוף הרב־שיחית של שיח־תגובה: הולמים באוויר ונסוגים לאחור בצפייה רווית תעלומה לתגובות שאולי יגיעו.

בחיבורו 'רטוריקה' טוען אריסטו כי הנואם זקוק לריגושים, מפני שהוא חותר להגיע להכרעה שיפוטית אצל הקהל. כך גם בשיח־תגובה הכאסחיסטי, שבו אפשר להבחין בפעולה רטורית ריגושית המציגה טיעונים רציונליים, אך עיקרה בפנייה לתשומת הלב ולפתוס ופחות במיקוד התוכני; זאת בשל אופיו של המדיום.

אופי זה מאפשר סוג חדש של פעולה חברתית־דמוקרטית שאינה מסתכמת בהצבעה פעם בארבע שנים. 'מדד הדמוקרטיה הישראלית לשנת 2004' שהוציא לאור המכון הישראלי לדמוקרטיה מלמד על ירידה בשיעור ההצבעה לבחירות הכלליות ולבחירות לרשויות המקומיות. תופעה זו מאפיינת את מרבית הדמוקרטיות המערביות בעשורים האחרונים (אריאן, בן־נון וברנע, 2004). לטענת החוקרים, נהוג לקשר בין הירידה בשיעור

המצביעים לבין הירידה בהזדהות, בשיתוף הפעולה ובשביעות הרצון של הציבור מן המערכת הפוליטית הממסדית המסורתית. דווקא ערוץ כשיח־תגובה, בייחוד באינטרנט, מאפשר מעורבות של האזרח בחיים הפוליטיים, בדומה להפגנות פוליטיות בכיכר העיר. כיכר זו מתמלאת פעולה חברתית־מילולית־חדשנית המחליפה פעולה חברתית־פיזית־מסורתית.

אמנם מטרת מאמר זה הייתה לגעת במאפיינים של השיח־תגובה בעיתונות המקוונת בישראל, אך בעיקר ביקשנו לנסות להציע כלי לניתוח רטוריקת המגיבים ולפירוקה. מתוך הדברים שעלו במאמר נראה שאפשר להציע את המודל שלהלן למיון התגובות בשיח־תגובה (באינטרנט, ברדיו ובעיתון):

פתוס	לוגוס	אתוס	בטקסט המדיה ← ↓ בתגובה
			אנטי / פרו לוגוס
			אנטי / פרו פתוס
			אנטי / פרו אתוס

הטקסט המתפרסם במדיה מפורק לשלושת רכיביו הרטוריים: כיצד מבסס יוצר הטקסט את מעמדו ואמינותו; כיצד הוא בונה את טיעוני ההיגיון שלו; וכיצד הוא משתמש ברגש לביסוסם. המגיבים פועלים בתגובה לשלושת רכיבים אלו ומנסים בתגובתם לקעקע אחד או יותר מהם או לתמוך בהם.

המגיבים אינם פועלים תמיד פעולה שיטתית וסדורה (אנטי־לוגוס מול לוגוס, פתוס למיגור הפתוס), אלא הם משתמשים במגוון 'כלי נשק' אלו: טיעוני אנטי־אתוס נמתחים נגד הלוגוס, טיעוני אנטי־לוגוס מושמעים כדי להחליש את הפתוס וכדומה. טיעונים התומכים בטקסט המדיה (פרו־לוגוס, פרו־אתוס ופרו־פתוס) פועלים באופן דומה. מכאן אנו מגיעים לטבלה דלעיל הבנויה 3x3 ומאפשרת לנתח כל תגובה לטקסט מדיה ולמקם את הטיעונים המופיעים בה.

השיח־תגובה למאמרים בעיתונות המקוונת מתגלה אפוא כזירה מרתקת להתבוננות בתופעות חברתיות־לשוניות, בקשר שבין טכנולוגיה לבין התפתחויות בשיח ובמקומה של הטכנולוגיה המאפשרת פעולה חברתית־אינדיבידואלית במרחב ציבורי ייחודי, ה־talkback sphere.

רשימת המקורות

- אריאן, א', פ' בן-נון, וש' ברנע (2004). **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2004, כולל סקר עמדות הנוער**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- אריסטו (2002). **רטוריקה**, תרגום והוסיף מבוא: גבריאל צורן, תל אביב: ספרית פועלים.
- הכהן, ג' (2003). **פתיחות ואינטראקציות בשיחות עם מאזינים: מאפייני זהות אישיים ותרבותיים**, הרצאה במסגרת כנס האגודה הישראלית לחקר שפה וחברה, ירושלים.
- [בהכנה]. **האזרח משוחח על ענייני השעה: תיאור תכניות השיחה הציבורית עם מאזינים ברדיו**, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת חיפה.
- הכט, י' (2003). **המאבק על ההגמוניה בשוק התוכן המקוון: המקרה של הטוקבק**, הרצאה במסגרת סימפוזיון על טוקבק ועיתונות, אוניברסיטת חיפה (נובמבר).
- ורמן, ד' (1997). 'המרחב הציבורי של הברמאס: ניסוי מחשבתי או ניסיון היסטורי?', **דברים אחדים** 1: 34-45.
- כתריאל, ת' (1999). **מילות מפתח: זפואי תקשורת ותרבות בישראל**, תל אביב: אוניברסיטת חיפה וזמורה ביתן.
- ליבוי, א' (2004). 'מרפרפים: מה גורם לקוראי עיתונים מושבעים לעבור לצרוך חדשות באינטרנט', **העין השביעית** 49: 26-28.
- שלזינגר, י' (2000). 'רטוריקה של ימין ושמאל בכתיבה הפובליציסטית', בתוך: א' שורצולד, ש' בלום-קולקה וע' אולשטיין (עורכות), **ספר רפאל ניר**, ירושלים: כרמל.
- שנבל, א' (2005). 'חשופים ברשת', **העין השביעית** 58: 62-63.

Anderson, B. (1983). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London: Verso.

Bakardjieva, M., and R. Smith (2001). 'The Internet in Everyday Life', *New Media and Society* 3(1): 67-83.

- Dahlberg, L. (2001). 'Democracy via Cyberspace', *New Media and Society* 13(2): 155-177.
- De Certeau, M. (1984). *The Practice of Everyday Life*, Berkeley: University of California Press.
- Dietz, M. (1992). 'Context is All: Feminism and Theories of Citizenship', in: C. Mouffe (ed.), *Dimensions of Radical Democracy*, London: Sage, pp. 63-86.
- Eason, D. L. (1988). 'On Journalistic Authority: The Janet Cooke Scandal', in: J. Carey (ed.), *Media, Myths and Narratives*, London: Sage, pp. 205-225.
- Feenberg, A. (1991). *The Critical Theory of Technology*, New York: Oxford University Press.
- Habermas, J. (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, Massachusetts: MIT Press.
- (1999). *Questioning Technology*, London: Routledge.
- Hartley, J. (2000). 'Radiocracy', *International Journal of Cultural Studies* 3(2): 153-159.
- Hutchby, I. (1996). *Confrontation Talk Arguments, Asymmetries, and Power on Talk Radio*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Katriel, T. (2004). *Talk Radio in Israeli Culture*, Detroit: Wayne State University Press.
- Kellner, D. (1999). 'Globalization from Below? Toward a Radical Democratic Technopolitics', *Angelaki: Journal of the Theoretical Humanities* 4(2): 101-113.
- Keskinen, A. (1999). 'Teledemocracy', in: O. Ostberg and S. Clift (eds.), *Democracy and Government On-line Services G8 Government Online Publication*, URL (consulted Sept. 2000). www.statskontoret.se/gol-democracy

- Nerone, J., and K. G. Barnhurst (2001). 'Beyond Modernism: Digital Design, Americanization and the Future of Newspaper Form', *New Media and Society* 3(4): 467-482.
- Poster, M. (1997). 'Cyberdemocracy: Internet and the Public Sphere', in: D. Porter (ed.), *Internet Culture*, New York: Routledge, pp. 201-218.
- Roeh, I., and S. Feldman (1984). 'The Rhetoric of Front-Page Journalism: How Numbers Contribute to the Melodramatic in Popular Press', *Text* 4(4): 347-368.
- Schroder, K. (1988). 'The Pleasure of *Dynasty*: The Weekly Reconstruction of Self-confidence', in: P. Drummond and R. Paterson (eds.), *Television and Its Audience*, London: British Film Institute, pp. 61-82.
- Schumpeter, J. A. (1976). *Capitalism, Socialism and Democracy* (5th edition), London: Allen and Unwin.
- Schutz, A., and T. Luckmann (1973). *The Structures of the Life-World*, Evanston, IL: Northwestern University Press.
- Silverstone, R. (1994). *Television and Everyday Life*, London: Routledge.
- Tehrani, M. (1990). *Technologies of Power: Information Machines and Democratic Prospects*, Norwood, NJ: Ablex.
- Thumber, H. (2001). 'Democracy in the Information Age: The Role of the Fourth Estate in Cyberspace', *Information, Communication and Society* 4(1): 95-112.
- Turner, G. (2000). 'Talkback, Advertising and Journalism: A Cautionary Tale of Self-Regulated Commercial Radio', *International Journal of Cultural Studies* 3(2): 247-255.
- Voloshinov, V. N. (1973 [1929]). *Marxism and the Philosophy of Language*, trans. L. Matejka and J. R. Tutnik, Cambridge, MA: Seminar Press.